

Problematyka porozumień w znowelizowanym ujęciu kodeksu postępowania karnego

Katarzyna Kochel

Uwagi wprowadzające

Zaczerpnięte z prawodawstwa państw europejskich i przeniesione na grunt polskiego systemu prawnego w końcu lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia instytucje mające na celu konsensualne zakończenie postępowania karnego od początków swojego funkcjonowania przeszły gruntowne zmiany. Ostatnie, chyba najbardziej zasadnicze przeobrażenia trybów konsensualnych dokonane zostały za sprawą nowelizacji z 2013³⁴, 2015 r.³⁵, a także z 2016 r.³⁶.

Omawianym zmianom przepisów towarzyszyły liczne postulaty podnoszone przez twórców regulacji, przedstawicieli doktryny, a także praktyki wymiaru sprawiedliwości i ochrony prawnej. Reformom w tym zakresie przyświecały idee usprawnienia postępowania karnego, zredukowania przez to jego kosztów przez skrócenie czasu ich prowadzenia i danie prymatu karom o charakterze wolnościom, a także cele wychowawcze i naprawcze.

Najbardziej wymierny bodziec do dokonania kolejnych zmian przepisów normujących konsensualne formy zakończenia postępowania karnego stanowią statystyki prowadzone przez ministerstwo sprawiedliwości i prokuraturę krajową (kiedyś generalną). Analizując coroczne dane przedstawione przez te instytucje wyraźnie widać tendencję wzrostową w zakresie liczby spraw karnych kończących się skazaniem. W okresie 2007-2013 było przedział od około 48 do ponad 50 % spraw w skali całego kraju³⁷.

Porozumienia w polskim procesie karnym analizowane są w literaturze głównie przez pryzmat instytucji wniosku o skazanie bez rozprawy (art. 335 k.p.k.) oraz dobrowolnego poddania się karze (art. 387 k.p.k.)³⁸. W tym miejscu należy jednak wskazać, że niniejsze rozważania odnoszą się także

³⁴ Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1247, z późn. zm.), nazywana dalej „nowelizacją z 2013 r.”.

³⁵ Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 396), zwana dalej „nowelizacją z 2015 r.”.

³⁶ Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 437), zwana dalej „nowelizacją z 2016 r.”.

³⁷ Zob. np. uwagi na ten temat M. Marszałek, *Konsensualne zakończenie postępowania karnego w trybie artykułu 335 k.p.k.*, „Prokuratura i Prawo”, nr 10, 2012, s. 100 oraz W. Jasiński, *Porozumienia procesowe w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo”, nr 10, 2014, s. 5-6.

³⁸ Tak np. S. Waltoś, *Porozumienia w europejskim procesie karnym; próba syntetycznego spojrzenia*, „Prokuratura i Prawo”, 2000, nr 1, s. 8.

do innych instytucji prawa karnego zawierających w swojej konstrukcji normatywnej elementy akcentujące porozumienie tak pomiędzy oskarżonym i organem procesowym jak i oskarżonym a pokrzywdzonym. Często w literaturze przedmiotu w kontekście konsensualizmu poruszało się i porusza zagadnienie umorzenia w trybie uchylonego już art. 59a k.k. i mediacji³⁹. Te regulacje zostały bowiem wprowadzone i zmodyfikowane w wyniku analizowanych nowelizacji.

Jak zwykło to mieć jednak często miejsce dokonane w wyniku przemodelowania instytucji kształtujących porozumienie w polskim ustawodawstwie karnoprosesowym zmiany nie usuwają, jak zostanie przedstawione w dalszej części niniejszych rozważań, wszystkich wątpliwości dotyczących omawianego obszaru. Nadal bowiem jawi się problem przestrzegania reguł rzetelnego procesu karnego czy też zasady bezpośredniości postępowania i innych zasad. Mając na uwadze, że „Porozumienia karnoprosesowe można określić jako antidotum na wyraźnie dostrzegalne mankamenty „władczego” postępowania karnego, a także wyraz konsensualizmu w podejmowaniu decyzji procesowych”⁴⁰ należy zaznaczyć już na wstępie, że analizowane instytucje nie są w obecnym brzmieniu wolne z kolei od mankamentów w kwestii przyznającej należyłą pozycję oraz zakres uprawnień stronom postępowania karnego.

Zakres zmian art. 335, 387 i 338a k.p.k. a także 59a k.k. dokonanych w wyniku nowelizacji

Pierwsze modyfikacje wprowadzonych w 1997 r. do polskiej ustawy karnoprosesowej regulacji w zakresie konsensualnych form zakończenia postępowania karnego zostały dokonane na mocy ustawy nowelizującej z 2003 r.⁴¹ Zarówno w przypadku instytucji skazania bez rozprawy jak i dobrowolnego poddania się karze zwiększeniu uległ zakres przedmiotowy czynów pozwalających na ich zastosowanie rozpoczynając tym samym tendencję, która towarzyszyła kolejnym zmianom art. 335 i 387 k.p.k. aż do 2016 r. W dalszej części rozważań zostaną przedstawione w ogólnym zarysie najważniejsze z dokonanych w wyniku ostatnich nowelizacji z 2013, 2015 i 2016 r. zmian.

³⁹ Zob. np. ostatnio D. Gil, *Problematyka mediacji w kontekście zmian w polskim procesie karnym*, „Ius et Administratio”, 2014, nr 3, s. 1-17; D. Kuźelewski, K. Szczęsny, *Konsensualizm a kontradiktoryjność procesu karnego. Uwagi na temat mediacji w świetle projektu nowelizacji k.p.k.*, [w:] P. Wiliński (red.), *Kontradiktoryjność w polskim procesie karnym*, Warszawa 2013, s. 404-416.

⁴⁰ M. Zbrojewska, *Dobrowolne poddanie się karze*, Białystok 2002, s. 15.

⁴¹ Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. z 2003 r., nr 17, poz. 155).

W wyniku nowelizacji z 2013 r. zostały zmodyfikowane przesłanki zastosowania instytucji przewidzianej w art. 335 k.p.k. do następujących: dołączenia do aktu oskarżenia wniosku prokuratora o wydanie wyroku oraz orzeczenia uzgodnionych z oskarżonym kar i innych środków przewidzianych w kodeksie karnym, przypisania oskarżonemu występkę, niebudzących wątpliwości okoliczności popełnienia przestępstwa, postawy oskarżonego wskazującej, że cele postępowania zostaną osiągnięte, uznania przez sąd, że zachodzą podstawy do uwzględnienia wniosku. W kwestii wniosku należy zaznaczyć, że jak wskazuje się w orzecznictwie składa się go wraz z aktem oskarżenia natomiast zwrot „może dołączyć” dotyczy odrębności dokumentu procesowego jakim jest pozostając w ścisłym związku z aktem oskarżenia. Nie jest możliwe przesyłanie wniosku do sądu w toku trwającego już postępowania jurysdykcyjnego⁴².

Przepisowi art. 387 k.p.k. nadano brzmienie pozwalające na złożenie wniosku, o którym mowa w treści artykułu, w odniesieniu do sprawy o każdy czyn zabroniony, w tym zbrodnię. Ponadto na mocy nowelizacji z 2013 r. wprowadzono do polskiej ustawy karnoprosesowej nowe rozwiązanie w postaci wniosku oskarżonego o wydanie wyroku skazującego i wymierzenie mu określonej kary lub środka karnego, orzeczenie przepadku lub środka kompensacyjnego bez przeprowadzenia postępowania dowodowego. Wniosek będzie wywoływał różne skutki w zależności od terminu jego złożenia. Złożenie go w terminie „przed doręczeniem zawiadomienia o wyznaczeniu rozprawy” powoduje, że prezes sądu może skierować sprawę na posiedzenie, jeżeli uzna, że cele postępowania nie sprzeciwiają się rozpoznaniu sprawy na posiedzeniu. Złożenie po tym terminie wskazanego wniosku spowoduje, że stanie się on wnioskiem o dobrowolne poddanie się odpowiedzialności karnej (w rozumieniu art. 387 k.p.k.).

Opisane zmiany miały zrealizować jeden z głównych celów jaki postawili sobie twórcy reformy, która weszła w życie 1 lipca 2015 r. – „usprawnienie i przyspieszenie postępowania, dzięki stworzeniu prawnych ram szerszego wykorzystania konsensualnych sposobów zakończenia postępowania karnego i w szerszym zakresie wykorzystanie idei sprawiedliwości naprawczej, także dzięki nowemu ujęciu instytucji mediacji”⁴³.

Wagę instytucji prowadzących do konsensualnego zakończenia postępowania karnego potwierdza fakt dokonania kolejnego przemodelowania tych rozwiązań prawnych przewidywanych przez k.p.k., które zostało dokonane nowelizacją z 2015 r. Konsekwencją tych zmian było wprowadzenie dwóch odrębnych trybów zastosowania wniosku o skazanie bez rozprawy. W

⁴² Wyrok Sądu Najwyższego z 6 sierpnia 2015 r., (II KK 143/15), System Informacji Prawnej Legalis nr 1312292.

⁴³ Tak zob. Uzasadnienie do Projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny, Kodeks postępowania karnego i niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 870, s. 2.

paragrafie § 1 art. 335 k.p.k. statuującym możliwość zastosowania wniosku o skazanie bez rozprawy przewidziano możliwość wystąpienia przez prokuratora do sądu z wnioskiem o wydanie na posiedzeniu wyroku skazującego i orzeczenie uzgodnionych z oskarżonym kar lub innych środków przewidzianych za zarzucany mu występki zamiast z aktem oskarżenia. W ten sposób stworzono alternatywne dla aktu oskarżenia rozwiązanie.⁴⁴ W § 2 art. 335 k.p.k. przewidziano natomiast możliwość dołączenia do aktu oskarżenia wniosku o wydanie wyroku skazującego bez rozprawy. Przy czym omawiana regulacja (§ 2 art. 335 k.p.k.) w brzmieniu zarówno tym przed zmianami jak i po nowelizacji z 2015 r., jak wskazuje się w orzecznictwie, jednoznacznie zakazuje dołączania do aktu oskarżenia wniosku o wydanie na posiedzeniu wyroku skazującego w przypadku kiedy oskarżonemu zarzuca się popełnienie zbrodni w rozumieniu art. 7 § 2 k.k.⁴⁵ Ponadto w nadanej nowelizacją z 2015 r. brzmieniu przepis art. 335 k.p.k. różnicuje warunki zastosowania tego trybu konsensualnego, zależnie **od okoliczności przyznania się do winy przez oskarżonego**. Wskazać zatem należy, że nowelizacja z 2015 r. przemodelowała diametralnie instytucję zwaną w literaturze przedmiotu „skazaniem bez rozprawy”.

W zakresie art. 387 k.p.k. rozszerzono uprawnienia oskarżonego przyznając mu możliwość wniesienia, oprócz dotychczasowych elementów takich jak kary, o środek kompensacyjny oraz kwestię kosztów sądowych. Przesłanki o charakterze materialnoprawnym orzeczenia kary w trybach konsensualnych zostały natomiast ujęte w dodanej nowelizacją z 2015 r. art. 60a k.k.

Chociaż zasadniczym celem ostatniej z omawianych nowelizacji – tej z 2016 r. było przywrócenie stanu prawnego sprzed wejścia w życie nowelizacji z 2013 r. to w odniesieniu do trybów z art. 335 i 387 k.p.k. owe zmiany nie miały rewolucyjnego charakteru. W treści art. 335 k.p.k. dodano, że prokurator może dołączyć do aktu oskarżenia wnioski o wydanie na posiedzeniu wyroku skazującego i orzeczenie uzgodnionych z oskarżonym kar lub innych środków przewidzianych za zarzucany występki, uwzględniających też prawnie chronione interesy pokrzywdzonego, jeżeli okoliczności popełnienia przestępstwa i wina oskarżonego nie budzą wątpliwości, oświadczenia dowodowe złożone przez oskarżonego nie są sprzeczne z dokonanymi ustaleniami, a postawa oskarżonego wskazuje, że cele postępowania zostaną osiągnięte.

Zmianie uległy natomiast regulacje dotyczące przepisu art. 338a k.p.k. zostały bowiem uchylone unormowania nakładające obowiązek skierowania sprawy na posiedzenie w zw. z art. 343a

⁴⁴ Z. Brodzisz, *Komentarz do art. 335 k.p.k.*, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz.*, J. Skorupka (red.), System Informacji Prawnej Legalis 2016.

⁴⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z 26 października 2016 r., (V KK 266/16), System Informacji Prawnej Lex nr 2147290.

k.p.k. Ograniczono także stosowanie instytucji dobrowolnego poddania się karze do spraw o przestępstwa zagrożone karą nieprzekraczającą 15 lat pozbawienia wolności. Powyższe jednoznacznie wskazuje, że w wyniku dokonanych zmian zawężono możliwości wykorzystania instytucji wniosku o wydanie wyroku skazującego bez postępowania dowodowego.

Ponadto na mocy przepisów nowelizacji z 2016 r. wykreślono art. 59a k.k. statuujący nową instytucję ustanowioną nowelizacją z 2015 r. - umorzenie postępowania na wniosek pokrzywdzonego, jeśli sprawca pojednał się w wyniku mediacji z ofiarą, który obowiązywał tylko 9 i pół miesiąca. Nie miał zatem nawet okazji sprawdzić się w praktyce działania wymiaru sprawiedliwości. W przepisach przejściowych wskazano jednak, że jeżeli art. 59a k.k., w brzmieniu dotychczasowym, znajduje zastosowanie po dniu wejścia w życie niniejszej ustawy, do rozpoznania wniosku stosuje się również art. 23b k.k. (czynny żal i odstąpienie od ukarania). W wyniku nowelizacji wyłączono też inne możliwości nadzwyczajnego złagodzenia kary, które wynikały z art. 60a k.k., obowiązującego od 1 lipca 2015 r.

Sytuacja oskarżonego i pokrzywdzonego ukształtowana w wyniku zmian konsensualnych sposobów zakończenia postępowania

Dokonane w ostatnim czasie nowelizacje dotyczące trybów konsensualnych wywołały ożywioną dyskusję wśród przedstawicieli piśmiennictwa dotyczącą ukształtowania pozycji oraz uprawnień uczestników postępowania – oskarżonego i pokrzywdzonego. Pozycja oraz uprawnienia wskazanych uczestników były jednak wcześniej akcentowane w orzecznictwie m.in. poprzez zwrócenie uwagi na regulację art. 343 § 5 k.p.k. przewidującą, że w posiedzeniu sądu dotyczącym rozpoznania wniosku prokuratora złożonego w trybie art. 335 § 1 k.p.k. mają prawo wziąć udział prokurator, oskarżony oraz pokrzywdzony, którzy powinni zostać zawiadomieni zgodnie z art. 117 § 1 k.p.k. o miejscu i terminie tego posiedzenia. Uprawnienie wskazanych podmiotów postępowania do wzięcia udziału w tej czynności procesowej podkreśla także przepis art. 117 § 2 k.p.k. stanowiący, iż czynności nie przeprowadza się m.in. wtedy, gdy osoba uprawniona nie stawiła się⁴⁶.

W odniesieniu natomiast do określonej nowelizacją z 2013 r. sytuacji oskarżanego korzystającego z konsensualnych form zakończenia postępowania karnego, o których mowa w art. 335 k.p.k. i 387 k.p.k., podnoszono, iż tak szeroka możliwość stosowania instytucji konsensualnych nie została skorelowana z zagwarantowaniem tej stronie postępowania odpowiedniego zakresu

⁴⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z 23 marca 2016 r., (IV KK 74/16).

uprawnień⁴⁷, przede wszystkim zapewnienia jej prawa do obrony. Zwłaszcza biorąc pod uwagę, że w przypadku orzekania w ramach omawianych trybów następuje orzekanie na podstawie materiału dowodowego zgromadzonego w fazie przygotowawczej postępowania cechującej się inkwizycyjnością. Pomimo licznych okazji przy kolejnych nowelizacjach nie zdecydowano się na postulowane już od jakiegoś czasu w doktrynie wprowadzenie⁴⁸ także do regulacji art. 335 k.p.k. możliwości przyznania prawa do skorzystania przez oskarżonego z instytucji obrońcy z urzędu. Na potwierdzenie tego podnosząc nieuzasadnione w tym względzie uprzywilejowanie oskarżonego któremu zapewniono taką możliwość przy instytucji z art. 387 § 1 zd. 2 k.p.k. Obecne zróżnicowanie w brzmieniu obu przepisów w tym zakresie nie ma bowiem, żadnego logicznego uzasadnienia, tym bardziej, że w wyniku nowelizacji z 2016 r. uchylono art. 80a k.p.k. w treści którego nowelizacją z 2013 r. zawarto obowiązek wyznaczenia obrońcy w przypadku złożenia przez oskarżonego takiego wniosku⁴⁹. Mając na uwadze powyższe aktualny pozostaje nadal postulat zawarcia w treści art. 335 k.p.k. takiego samego sformułowania jak w 387 k.p.k., dotyczącego możliwości wyznaczenia obrońcy z urzędu, a biorąc pod uwagę rosnące zainteresowanie kończeniem postępowania karnego w konsensualny sposób i intencje ustawodawcy można rozważyć nawet obowiązek takiego wyznaczenia.

Analiza treści art. 387 k.p.k. prowadzi natomiast do wniosku, że dokonane w odniesieniu do tej regulacji zmiany nie są znaczne. Pokrzywdzony tak jak było to dotychczas jest bowiem wyposażony w uprawnienie pozwalające mu, stosownie do § 2 tego przepisu, na sprzeciw wobec uwzględnienia wniosku o wydanie wyroku skazującego, który może złożyć nie tylko osobiście, ale także przez swego pełnomocnika⁵⁰. Nie został jednak wyposażony w żaden atrybut pozwalający na wpływanie na treść tego porozumienia, a zatem jego pozycja będzie jak miało to miejsce do tej pory ograniczona

do możliwości zaakceptowania bądź odrzucenia porozumienia pomiędzy sądem a oskarżonym⁵¹. Dokonane nowelizacją z 2013 r. zmiany w unormowaniach kształtujących instytucję skazania bez

⁴⁷ J. Machlańska, *Klika uwag krytycznych o trybach konsensualnych w projekcie ustawy o zmianie kodeksu postępowania karnego zaproponowanym przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Karnego* [w:] P. Wiliński (red.), *Kontradyktoryjność w polskim procesie karnym*, Warszawa 2013, s. 427.

⁴⁸ Tak P. Kardas, *Konsensualne sposoby rozstrzygania w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego z 10 stycznia 2003 r.*, „Prokuratura i Prawo”, nr 1, 2004, s. 52.

⁴⁹ Na gwarancje oskarżonego korzystającego z trybów konsensualnych w zakresie skorzystania z przyznania obrońcy z urzędu na podstawie art. 80a, uchylonego następnie nowelizacją z 2016 r. wskazywał w momencie prac nad projektem nowelizacji z 2013 r. S. Zabłocki, *Głos w dyskusji* [w:] P. Wiliński (red.) *Kontradyktoryjność w polskim procesie karnym*, Warszawa 2013, s. 428.

⁵⁰ O oświadczeniu w przedmiocie sprzeciwu zob. wyrok Sądu Najwyższego z 27 maja 2002 r., (II KKN 371/00), OSNKW 2002, nr 9–10, poz. 78 z gloszą K. Lewczuka, „Przegląd Sądowy”, nr 9, 2003, s. 161 i n.

⁵¹ A. Drozd, *Pokrzywdzony wobec porozumień procesowych*, <http://www.edukacjaprawnicza.pl/aktualnosci/a/pokaz/c/aktualnosc/art/pokrzywdzony-wobec-porozumien-procesowych.html>, 15.06.2016.

rozprawy mają głębszy charakter w odniesieniu do pokrzywdzonego. Na mocy nowelizacji z 2015 r. zarówno w trybie zwykłym jak i uproszczonym przewidziano przesłankę **zgody rozstrzygnięcia (uzgodnienia) z interesem pokrzywdzonego**. Pokrzywdzonemu przyznano stosownie do art. 343 § 2 k.p.k. prawo wyrażenia sprzeciwu wobec wniosku o którym mowa w art. 335 k.p.k., a także 343a § 2 zd. 3 k.p.k., jeżeli zaproponowany kształt rozstrzygnięcia w tych trybach nie spotkał się z jego akceptacją.

Chociaż przedstawione rozwiązania wydają się na pozór uwzględniać w postępowaniu karnym dobro oraz uprawnienia pokrzywdzonego to nadal w przypadku tej instytucji mimo licznych w ostatnim czasie nowelizacji nie przewidziano mechanizmu jakiejkolwiek kontroli. W związku z czym ciągle aktualna jest obawa wyrażana w zakresie niebezpieczeństwa wykorzystania słabszej strony (tak pod względem psychicznym, fizycznym jak i społecznym), która może okazać się bardziej skłonna do poddania się woli silniejszej strony, pomimo mniej korzystnego dla tej pierwszej rozwiązania⁵².

Odnosząc się do powyższego i analizując obecne ukształtowanie regulacji statuujących instytucje konsensualnych trybów zakończenia postępowania karnego w kontekście pokrzywdzonego należy stwierdzić, że ten uczestnik postępowania uzyskał możliwość wpływania na wszystkie decyzje w zakresie konsensualnych trybów zakończenia postępowania⁵³. Takie ukształtowanie pozycji pokrzywdzonego zostało zapewnione m.in. poprzez zagwarantowanie tej stronie obowiązku pouczenia o prawie do wniesienia sprzeciwu, które wcześniej mu nie przysługiwało, wobec wniosków prokuratora o wydanie na posiedzeniu wyroku skazującego złożonych w trybie art. 335 § 1 lub 2 k.p.k., jak również co do wniosku oskarżonego o skazanie bez przeprowadzenia postępowania dowodowego. Zdziwienie budzi przy tym jednak pominięcie informacji o prawie do sprzeciwu wobec wniosku oskarżonego z art. 387 k.p.k.⁵⁴.

Inne przejawy konsensualizmu w ujęciu ostatnich nowelizacji

Ciekawe rozwiązanie obok przedstawionych już trybów konsensualnych w świetle ostatnich nowelizacji stanowiła konstrukcja przepisu art. 59a wprowadzana do kodeksu karnego nowelizacją z 2013 r., a nakazująca umorzenie postępowania na wniosek pokrzywdzonego, która spotkała się z

⁵²Tak m.in. E. Bieńkowska, *Poradnik mediatora (Mediacja od A do Z)*, Warszawa 1999, s. 50, *Pokrzywdzony w kontradiktoryjnym procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo”, nr 3, 2016, s. 16.

⁵³ Tak E. Bieńkowska, *Pokrzywdzony w świetle najnowszej nowelizacji przepisów prawa karnego*, „Prokuratura i Prawo”, nr 3, 2014, s. 26 jeszcze w odniesieniu do rozwiązań przewidywanych w projekcie noweli z 2013 r.

⁵⁴ E. Bieńkowska, *Pokrzywdzony w kontradiktoryjnym...*, s. 8.

pozytywnym odbiorem środowiska sędziowskiego⁵⁵. Analizowana instytucja, stanowiąca przejaw oportunizmu procesowego, była oparta na porozumieniu pomiędzy oskarżonym a pokrzywdzonym, a także na obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem. Umorzenie konsensualne choć odbierane dosyć kontrowersyjnie⁵⁶ z uwagi na swój charakter i nie do końca zrozumiałe ujęcie w przepisach kodeksu karnego stanowiło do nowelizacji z 2016 r. kolejną alternatywę dla zakończenia postępowania karnego na mocy porozumienia stron prowadzących spór.

Stosownie do art. 59a k.k., jeżeli przed rozpoczęciem przewodu sądowego w I instancji sprawca, który nie był uprzednio skazany za przestępstwo umyślne z użyciem przemocy, pojednał się z pokrzywdzonym, w szczególności w wyniku mediacji i naprawił szkodę lub zadośćuczynił wyrządzonej krzywdzie, to na wniosek pokrzywdzonego postępowanie karne zostaje obligatoryjnie i bezwzględnie umorzone, w przypadku następujących kategorii przestępstw: występku zagrożonych karą nieprzekraczającą 3 lat pozbawienia wolności, występku przeciwko mieniu zagrożonych karą nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności, występu z art. 157 § 1 k.k. Umorzenia wnioskowego nie było można zastosować wtedy, gdy zaszła szczególna okoliczność uzasadniająca, że umorzenie postępowania byłoby sprzeczne z potrzebą realizacji celów kary (zapobiegawczych i wychowawczych celów karania).

Przytoczone regulacje niewątpliwie korzystnie ukształtowały pozycję pokrzywdzonego, który uzyskał w wyniku tego rozwiązania prawnego kolejne uprawnienie do nieomal nieograniczonego decydowania o tym w jakiej formie i w jaki sposób zakończy się postępowanie karne⁵⁷. W literaturze przedmiotu formułowano nawet w związku z wprowadzeniem tego rozwiązania swego rodzaju dyrektywę interpretacyjną zgodnie z którą jak wynika z art. 59a k.k. wobec wątpliwości – należy działać zgodnie z wolą i interesem pokrzywdzonego (*in dubio pro victima*)⁵⁸. W odniesieniu do oskarżonego, powiększyły katalog możliwość konsensualnego zakończenia sporu karnego, pozwalających na zwolnienie z odpowiedzialności karnej. Niezasadnym wydaje się w tym kontekście uzasadnianie uchylecia omawianego rozwiązania, które nastąpiło nowelizacją z 2016 r. wspierane w głównej mierze argumentami nie spełniania celów postępowania karnego w postaci odpłaty za

⁵⁵ Opinie wygłaszane przez prelegentów na konferencji pt. **Zawody prawnicze wobec reformy procedury karnej: teoria, praktyka, przyszłość - część II, zorganizowanej w Warszawie w dniu 27 maja 2016 r. przez** Towarzystwo Inicjatyw Prawnych i Kryminalistycznych Paragraf 22.

⁵⁶ Szerzej temat instytucji zob. np. M. Kurowski, *Umorzenie postępowania na podstawie art. 59a k.k.*, [w:] T. Grzegorzczak (red.), *Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 r. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tylmanowi*, Warszawa 2014, s. 439-450, a także A. Lach, *Umorzenie postępowania na podstawie art. 59a k.k.*, „Prokuratura i Prawo”, nr 1-2, 2015, s. 137-147.

⁵⁷ R. Zawłocki, *Reforma prawa karnego materialnego od 1.7.2015 r. Uwagi ogólne dotyczące najważniejszych zmian w Kodeksie karnym*, „Monitor Prawniczy”, nr 11, 2015, s. 569-573.

⁵⁸ R. Zawłocki, *Umorzenie restytucyjne z art. 59a Kodeksu karnego – zasady stosowania i związane z nimi podstawowe problemy interpretacyjne*, „Monitor Prawniczy”, nr 15, 2015, s. 737.

popelnienie czynu zabronionego, uniknięcia w ten sposób odpowiedzialności karnej przez sprawców nawet poważnych przestępstw, czy też potencjalnej możliwości wywierania niedozwolonej presji przez oskarżonych, ukierunkowanej na skłonienie pokrzywdzonego do jego złożenia⁵⁹. Trudno zgodzić się z tymi wszystkimi argumentami przede wszystkim z uwagi na ich potencjalny charakter, niepoparty doświadczeniami praktycznymi. Takie pozwoliłyby na zweryfikowanie tego jak faktycznie sprawdzałyby się ta w pewnej mierze niedoskonała instytucja normatywna stanowiąca jednak kolejny ukłon polskiego system prawa karnego do realizowania idei sprawiedliwości naprawczej. Poprzez sprawdzenie tego jak analizowane rozwiązanie funkcjonowałoby w praktyce możliwe byłoby następnie identyfikowanie ewentualnych zagrożeń i dokonywanie stosownych zmian. Tak jak ma to miejsce m.in. w odniesieniu do innych instytucji konsensualnych - art. 335, 338a i 387 k.p.k.

W uchylonej regulacji statuującej instytucję umorzenia restytucyjnego, niosącej ze sobą sporo problemów interpretacyjnych, ale jednocześnie eksponującej rolę pokrzywdzonego w postępowaniu karnym i dobrodziejstwo dla oskarżonego pokładano spore nadzieje uproszczenia oraz przyspieszenia postępowania, przy zachowaniu ochrony interesów głównych uczestników postępowania. Rola omawianego przepisu w systemie sprawiedliwości była nie do przecenienia w kontekście realizowania nowoczesnych, europejskich standardów sprawiedliwości naprawczej⁶⁰.

Analizując zastosowanie instytucji prawa karnego zawierających w swojej konstrukcji element konsensusu nie można pominąć rozwiązania obecnego w polskiej ustawie karnoprocesowej równie długo, co skazanie bez rozprawy czy dobrowolne poddanie się karze, niestety wykorzystywanej rzadziej niż wskazane wcześniej - mediacji. Jeszcze 10 lat temu, po krótkim okresie obowiązywania w k.p.k., z entuzjazmem wypowiadano się, o tym, że postępowanie mediacyjne stanowi wielką szansę dla wielu pokrzywdzonych i sprawców przestępstw, a stosowanie w szerszym zakresie tego rozwiązania powinno przyczynić się do poprawy sprawności i skuteczności wymiaru sprawiedliwości⁶¹. Dokonane wówczas zmiany przyczyniły się do wzrostu popularności tej instytucji w sprawach karnych. W konsekwencji nowelizacji z 2013 r. zniesiono wiele ograniczeń, które były problemem we wcześniejszym stanie prawnym, ale mimo tego jak wskazują dane statystyczne nadal odsetek spraw w których korzystano z tej możliwości rozwiązania sporu w postępowaniu karnym był niezadowalający⁶². Kierunek dokonanych w tym zakresie modyfikacji należy ocenić pozytywnie.

⁵⁹ Zob. *Uzasadnienie do projektu ustawy z dnia 27 stycznia 2016 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania karnego i niektórych innych ustaw*, druk nr 207, s. 17-18.

⁶⁰ Tak również R. Zawłocki, *Umorzenie restytucyjne*..., s.

⁶¹ G. Skrzypczak, *Szanse rozwoju mediacji w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania karnego*, „Monitor Prawniczy”, nr 8, 2003, s. 356.

⁶² Zob. dane statystyczne dotyczące zastosowania mediacji zamieszczone na stronie internetowej pod adresem: www.ms.gov.pl.

Zwiększono szansę rozwoju mediacji w Polsce, a w odniesieniu do pokrzywdzonego oraz oskarżonego poprawiono ich pozycję zachęcając także do zakończenia sporu karnoprawnego w drodze osiągnięcia konsensusu. Zmodyfikowane nowelizacją z 2013 r. przepisy gwarantują zarówno oskarżonemu jak i pokrzywdzonemu nie tylko dobrowolność, ale także możliwość wycofania zgody na udział w mediacji (§ 4), bezstronność i poufność postępowania mediacyjnego (§ 7) uzupełnioną o zakaz przesłuchania mediatora co do okoliczności, o których uzyskał wiedzę w jego trakcie, z wyjątkiem informacji dotyczących przestępstw wymienionych w art. 240 k.k. (art. 178a k.p.k.)⁶³. Zaproponowane przez ustawodawcę rozwiązania dadzą obu stronom swobodę w podjęciu decyzji co do udziału w postępowaniu mediacyjnym, którego wyniki mogą mieć znaczący wpływ na losy postępowania karnego⁶⁴. Dokonane nowelizacją z 2013 r. modyfikacje w zasadniczy sposób poprawiają zatem sytuację obu uczestników postępowania.

W odniesieniu do pozycji, uprawnień oraz ochrony samego pokrzywdzonego znowelizowane przepisy choć istotnie poprawiają jego pozycję to nie pozostają bez mankamentów. Wydaje się, że przede wszystkim takie ukształtowanie regulacji dotyczących mediacji przynosi więcej korzyści sprawcy przestępstwa niż ofierze. Należy zgodzić się ze stanowiskiem, że mimo wszystko dużo pracy pozostaje bowiem jeszcze do zrobienia w tej materii w kwestii zapewnienia należytej ochrony interesów tego uczestnika procesu, a w szczególności zaspokojenia jego potrzeb. Przede wszystkim w zakresie naprawienia szkód wyrządzonych przestępstwem oraz wskazania jakie korzyści z zastosowania tej instytucji czerpie pokrzywdzony⁶⁵. Za niewystarczające należy bowiem uznać w tym przypadku możliwość uniknięcia traumatycznych przeżyć związanych z procedowaniem na rozprawie, ponieważ takie mogą towarzyszyć pokrzywdzonemu także w toku mediacji.

Podsumowanie

Konkludując rozważania dotyczące szeroko rozumianego konsensualizmu w ujęciu ostatnich nowelizacji należy stwierdzić, że zaproponowanym przez ustawodawcę zmianom nadano dobry kierunek, a dotyczy to przede wszystkim nowelizacji z 2013 r. W wyniku tych zabiegów legislacyjnych modyfikacji uległy przesłanki pozwalające na zwiększenie zakresu przedmiotowego trybów konsensualnych, które mogą przyczynić się do zwiększenia liczby spraw, które nie będą

⁶³ E. Bieńkowska, *Pokrzywdzony w świetle...*, s. 21. Poczynione uwagi odnosi przede wszystkim do pozycji i uprawnień pokrzywdzonego. Przy czym takie same można poczynić również w odniesieniu do oskarżonego.

⁶⁴ D. Drajewicz, *Pokrzywdzony w znowelizowanym Kodeksie postępowania karnego*, „Monitor Prawniczy”, nr 18, 2015, s. 960 poczynione uwagi odnosi przede wszystkim do pozycji i uprawnień pokrzywdzonego. Przy czym takie same można poczynić również w odniesieniu do oskarżonego.

⁶⁵ L. Mazowiecka, *Szanse na mediacje w postępowaniu przygotowawczym*, „Prokuratura i Prawo”, nr 10, 2015, s. 93-94.

kierowane na rozprawę. Znaczej poprawie uległa pozycja pokrzywdzonego, który, nie będzie to zbyt daleko idącym stwierdzeniem, odgrywał dotychczas rolę podrzędną przynajmniej w kwestii zastosowania wskazanych form rozwiązywania sporów karnoprawnych.

Zaproponowane zmiany dotyczące instytucji opartych na idei porozumienia pomiędzy oskarżonym a pokrzywdzonym z pewnością przyczynią się do zwiększenia liczby spraw karnych, w których nie będzie konieczne przeprowadzenia rozprawy. Niepokój budzi jednak fakt, iż pomimo licznych nowelizacji ustawy karnoprocesowej nierozwiązana pozostaje tak istotna, od dawna postulowana kwestia, jak wprowadzenie do treści przepisów dotyczących skazania bez rozprawy możliwości przyznania oskarżonemu obrońcy z urzędu albowiem trudno zrozumieć obecne zróżnicowanie sytuacji tej strony postępowania karnego w odniesieniu do regulacjach określających dobrowolne poddanie się odpowiedzialności karnej.

De lege ferenda dobre rozwiązanie stanowiłaby instytucja umorzenia restytucyjnego, która jednakże wymagałaby przemodelowania. Sama idea i ogólna konstrukcja instytucji były słuszne w kontekście założeń przyspieszenia i uproszczenia postępowania karnego. Jednak odpowiedniejszym aktem prawnym na umieszczenie przepisów dotyczących wskazanych rozwiązań ze względu na ich proceduralny charakter byłyby kodeks postępowania karnego. Należałoby również rozważyć uszczegółowienie przepisu stanowiącego o niemożności zastosowania instytucji umorzenia restytucyjnego w przypadku gdy zachodzi szczególna okoliczność uzasadniająca, że umorzenie postępowania byłoby sprzeczne z potrzebą realizacji celów kary.

W kwestii mediacji opartej na idei konsensusu słusznym postulatem do rozważenia, wysuniętym w literaturze, przy kolejnej nowelizacji jest dokonanie ograniczenia zakresu przedmiotowego przestępstw przy których możliwe będzie skorzystanie z mediacji⁶⁶. Logika podpowiada bowiem, że trudno zapomnieć o traumatycznych przeżyciach i mediuować z osobą, w szczególności w przypadku takich przestępstw jak zabójstwo czy zgwałcenie.

⁶⁶ Zob. D. Gil, *Problematyka mediacji w kontekście zmian w polskim procesie karnym*, „Ius et Administratio”, nr 3, 2014, s. 14.

O autorze

Katarzyna Kochel jest doktorantką na Uniwersytecie Łódzkim w Katedrze Postępowania Karnego i Kryminalistyki. Absolwentka kierunku prawo i kierunku administracja na Wydziale Prawa i Administracji wspomnianego Uniwersytetu.

Zainteresowania naukowe: prawo i postępowanie karne, prawo i postępowanie administracyjne

Streszczenie

W artykule przedstawiono zagadnienie konsensualnych trybów zakończenia postępowania karnego w postępowaniu karnym w kontekście ostatnich nowelizacji kodeksu postępowania karnego, które weszły w życie w 2015 r., a następnie w 2016 r. Analizując zmienione przepisy wskazano jak dokonane nowelami zmiany wpłynęły na pozycje oskarżonego i pokrzywdzonego w postępowaniu. Zwrócono także uwagę na najważniejsze problemy, które mogą pojawiać się na gruncie znowelizowanych regulacji karnoprosesowych. Podsumowując dokonano oceny wprowadzonych w omawianym zakresie modyfikacji konsensualnych form zakończenia postępowania karnego.

Summary

In the article an issue of consensual modes of completing criminal proceedings in criminal proceedings in the context of the last amendments of the code of criminal proceedings which came into effect in 2015, but next was presented in 2016 Analysing amended regulations they pointed like made with short stories of the change influenced positions of the accused and the aggrieved party in proceedings. They also paid attention to the most important problems which can appear on land of amended disciplinary-procedural regulations. To sum up they made an appraisal of alterations implemented in the discussed scope of consensual forms of completing criminal proceedings.